
UDK 94»18/19«:82.09:821.16.09

Ivo Pospíšil

Brno

NARODNI PREROD IN LITERARNE SMERI (NEKAJ OPAŽANJ)

Članek obravnava problem narodnega preroda in literarnih smeri. Na podlagi gradiva iz slovanskih literatur skuša prikazati anomalije pri njihovem razvoju, sinkretični značaj poetik literarnih smeri ter njihovo medsebojno prepustnost. Avtor skuša pokazati, da narodni prerodi niso le stvar 19. stoletja, temveč predstavljajo fazni fenomen, ki se lahko nadaljuje ali vnovič pojavi. To lahko vpliva na poetološke oblike literature na splošno in še posebej na literarne smeri, kar se lahko v slovanskem okolju kažejo kot pospeševanje ali upočasnjevanje, ki oblikuje specifične razvojne paradigme.

Ključne besede: narodni prerod, literarni tokovi, neregularen literarni razvoj, slovanske književnosti

The article treats the problem of national revival and literary currents. On the basis of material from Slavic literatures, it demonstrates the anomalies of their development, the syncretic character of the poetics of literary currents, and their mutual permeation. The author argues that national revivals are not limited to the 19th century, but, instead, they represent a phasal phenomenon which can continue or reappear. This can have an impact on poetological forms of literature in general and on literary currents in particular, which might be manifested in the Slavic environment as acceleration or deceleration forming a specific evolutionary paradigm.

Keywords: national revival, literary currents, irregular literary development, Slavic literatures

Češki filozof Václav Bělohradský v eseju, ki v svojem naslovu preoblikuje znani izrek iz drame Gorkega *Na dnu* (1902) *Človek – to už nezni hrdě* [Človek – to ne zveni več ponosno] (Bělohradský 2012) definira trenutno stanje družbenega razvoja – za razliko od obdobja takoj po letu 1989 – kot posthegemonsko. Okarakterizira ga tako: »Njegova najpomembnejša značilnost je neučinkovitost protestov, ki ne postanejo masovno gibanje, čeprav jih vodi 99 % 'navadnih ljudi' proti 1 % privilegiranih. Razlog, da so protesti neučinkoviti, je prevlada ideologije 'rešitve sveta z večjo delavnostjo posameznikov', ki jo imenujem antipolitični individualizem. Ta sprevača pogoj za pridobitev nadvlade – priznanja pravice določene skupine govoriti v imenu demosa« (BĚLOHRADSKÝ 2012: 5). Antipolitični individualizem filozof razume kot prisposodbo anomalije: družba je razcepljena na fragmente, ki se obnašajo, kot da bi bili neodvisni od celote. Družba je zdaj po njegovem mnenju postsekularna, značilna zanjo pa je identitetna panika (iskanje identitete, npr. Severna liga, geslo »Češka Čehom!« ipd., nekatere smeri v sodobnem katolicizmu) – postsekularna družba daje prednost tradiciji pred kritičnim mišljenjem. Sodobna družba je postdemokratična:

politiko kot boj za legitimno predstavljanje nadomešča z lobiranjem interesnih skupin. Takšno družbeno stanje je povezano tudi s stanjem v kulturi in književnosti: po eni strani ga predpostavljata, po drugi pa poglobljeno odražata. Ne gre pa le za ideje, ampak za celotno strukturo in obraz književnosti: njeno fragmentarizacijo, izkoreninjenost vrednot, dominacijo trivialnosti, virtualne avtentičnosti in negotovosti (Pospíšil 2007).

Literarna zgodovina se rada poslužuje t. i. literarnih smeri, evolucionarnih paradig, ki označujejo književnost v danem narodnem okviru in obdobju, pa tudi splošno, in merijo na dominantni razvojni impulz. V okviru evroameriškega kulturnega kroga prihaja do revizij uveljavljenih, »šolskih« predstav, ki so bile nekoč oblikovane na podlagi specifičnega razvoja v eni ali dveh dominantnih narodnih književnostih, zlasti v francoski. Postopoma se kaže ne samo, da so imele slovanske književnosti kot celota drugačno razvojno paradigmo, ampak tudi, da so se podobne »anomalije«, tj. odmiki od umetno določene splošne sheme, v okviru evroameriške civilizacijske celote pojavljale tako rekoč povsod, tudi na območju Srednje Evrope.

Kot sem že skušal pokazati, so se problemi literarne evolucije zaostrili v času pozitivizma in močnega vpliva darvinizma: zajeli so koncepcijo literarne zgodovine, pa tudi razmišljanje o literarnih žanrih (F. Brunetière). V več študijah sem oblikoval koncepcijo t. i. »prae-post efekta« ali »prae-post paradoksa« (Pospíšil 1998a, 1999, 2003). Primarno se tiče razvoja ruske književnosti, do določene mere pa tudi razvoja slovanskih književnosti v celoti ali vsaj v nekaterih njihovih obdobjih; našli bi tudi sledi ali uporabne poteze v drugih narodnih književnostih. Pritisk poetoloških impulzov bogatih evropskih književnosti, na primer francoske, italijanske, nemške, angleške itn., je privedel v njihovo imitacijo, pa tudi v to, da so bile nekatere pobude sprejete samo okvirno in so ustvarile povsem druge rezultate, ki so nato delovali inovativno: iz transformacije pobud je na ruskih tleh nastalo to, kar imenujemo čudež ruske književnosti. Povedano drugače: nepopoln sprejem poetološkega impulza je spodbudil nastajanje drugačne, nove poetike. Ruska književnost, na primer, je sprejemala poetološke pobude »močnih« evropskih književnosti predvsem od 18. stoletja v več valovih: s tem obenem popravljam teorijo, da je rusko 18. stoletje, ki je bilo delavnica ruske književnosti, zadostovalo za temeljito absorpcijo impulzov, tako kot mi ni povsem blizu koncepcija faznega zamika izpod peresa Vadima Kožinova (Kožinov 1977). V zgodovini ruske književnosti najdemo veliko primerov. Preseneča nas zlasti, da je bil razvoj ruske književnosti od preloma v 18. stoletju podoben kot v zahodni Evropi: ruska romantika v delu V. A. Žukovskega se začenja prej kot v Angliji, ki je od 30. let 18. stoletja v poeziji gojila sentimentalizem (pozneje tudi v prozi) in je bila v določenem pomenu besede vzor predromantičnega gibanja, obenem pa le malo pozneje kot nemška univerzitetna »romantika« (die deutsche Romantik) tipa »poezija modrega cveta«, vsekakor pa prej kot zgodnja francoska romantika, ki jo predstavlja F.-R. Chateaubriand na začetku 19. stoletja. Čeprav se Břetislav Horyna v *Zgodovini zgodnje romantike* (Horyna 2005, Pospíšil 2006) nekoliko samovoljno poigrava z besedami o »romantiki«, je njegova osnovna koncepcija zelo sprejemljiva: prikazuje, da je bila zgodnja nemška romantika povsem drugačna kot v učbenikih cenjena poznejša romantika in da je v določenem smislu šlo pravzaprav za izdajo pr-

votno »mehke«, nikakor pa ne neradikalne romantike, natančneje nemške romantike, ki je imela očitno kontinuirane poteze.

Tudi primer baroka (prim. Pospíšil 1998, 2003, 2005) v marsičem sovpada s splošnejšim problemom t. i. literarnih smeri, slogov in literarnih žanrov oziroma, povedano drugače, z zmožnostjo terminov, nastalih od obdobja pozitivizma do sedanjosti, da bolj ali manj natančno zajamejo konkretne literarne pojave in jih ustrezno shematizirajo in posplošijo pod skupnimi etiketami. Medtem ko nekdaj ni bilo dvoma o usmerjenosti književnosti, so bile pozneje, zlasti od obdobja moderne in postmoderne, smeri razumljene kot shematizirane oznake z nizkim spoznavnim potencialom. Literarne smeri in žanri si pogosto nasprotujejo kot dve komponenti istega ali podobnega procesa: smeri izražajo razvojno dinamiko, medtem ko imajo žanri konzervativni moment; oba sta komplementarna in se medsebojno dopolnjujeta. Sodobna teorija književnosti in poetika znova revidirata literarne smeri kot fenomene, definirane sicer bolj v okviru pozitivistično-evolucionistične metodologije, a vendarle funkcionalne in koristne v novi konstelaciji začetka 21. stoletja, pod pogojem, da jih razumemo kot shematizirane celote – tako kot žanre – z elementi feno- in genotipa, tj. z elementi, ki bodo preživeli, in tako ustvarjajo notranjo fakturo literature.

Tema umetniških in ožje literarnih smeri in tokov, ki se v zadnjem času ponovno vrača, izhodišče problematike predstavlja iz drugega zornega kota. Njihova shematično-normativna, didaktična uporaba je okrnila bogastvo književnosti in deformirala njeno osnovo, zlasti glede dojemanja znamenitih osebnosti. Njihovo nedvoumno povezovanje z eno samo literarno smerjo, npr. A. S. Puškina z romantiko, V. Nezvala s poetizmom in nadrealizmom, V. Majakovskega s futurizmom, T. Tzaraja z dadaizmom, T. S. Eliota z imagizmom, S. Jesenina z imažinizmom, je bilo pogosto zavajajoče, zlasti ko se je začela graditi splošna primerjalna književnost in splošna genologija, ki teži k umetniškim smerem in žanrom – to pa je za zdaj precej utopična zadeva, o čemer se lahko vsak dan znova prepričamo.

Nekateri raziskovalci – npr. Smirnov, Mathauserová, Kšicová ali Kovačičová – so na različnem gradivu opozorili na pojavljajoče se poetološke linije, ki tvorijo zanimive povezave, npr. baroka, romantike in futurizma. Opozorili so tudi na linijo, ki sega od preteklosti do sedanjosti, in v veliki meri zrelativizirali pojem z ostrimi konturami zgodovinsko omejenega poetološkega sistema, ki se ga je mogoče bodisi subjektivno zavedati (torej smeri, npr. romantike ali nadrealizma) ali, nasprotno, ne zavedati (primer baroka); hkrati so se pojmi, ki označujejo literarne smeri, prelivali od ene vrste umetnosti k drugi.

Problem slovanskih književnosti je v tem še drugače specifičen. Izhaja iz posebnega položaja slovanskih narodov kot njihovih nosilcev (neobstoj narodnih držav, izguba narodnega jezika, uničevanje narodne kulture – problem tako rekoč vseh južnih, v veliki meri pa tudi zahodnih Slovanov; izoliranost vzhodnih Slovanov od evropskega razvoja v določenih obdobjih – postopno od leta 1054 prek 1223–1240 do prvih Romanovih). Barok je tu bodisi težje prepoznati ali pa je s poznejšega narodnoemancipacijskega vidika razumljen kot sovražen. To pa ni preprečevalo, da bi sledove baroka našli tudi drugje: o pojmu baročni slavizem je na Češkem mogoče veliko brati od 60. let 20. stoletja, sledove te smeri pa iščejo in najdevajo v okoljih, ki jih do tistega časa nikakor ni bilo mogoče šteti za tipično baročne – razlogi so ne le

tipološki oz. poetološki, ampak tudi genetični (Poljska – Belorusija – Ukrajina – Rusija; Italija – Balkan – Bolgarija). Zdi se torej, da je fenomen baroka deloval ne le kot miselni in oblikovni princip, ampak tudi kot osnovni globalizirajoči dejavnik (Černý 1937, 1967; Kalista 1941).

Povezava baroka, klasicizma in romantike je bila večkrat prikazana. O baroku smo že govorili; medtem ko so romantiki bolj iskali rušenje trdne ureditve in elemente poetične in antropološke labilnosti (povečanje števila motivov norosti), so pozni klasicisti red gradili in ga pomagali vzdrževati že s tem, da so gradili generično, slogovno in motivno navezovanje, v osnovi torej to, čemur se danes reče medbese-dilnost.

Ta opažanja nas vodijo k predstavi o posebnem ali drugačnem značaju romanti-ke sploh in posebej pri Slovanih, njeni sinkretični podobi, s tem pa tudi k predlogu drugačne periodizacije in strukture literarnega razvoja, v katerem vzporedno nasto-pajo različne poetike, razvoj pa se zgošča in ostanki klasicizma lahko soobstajajo z zametki moderne (kot je znano, se francoska moderna dejansko začelja na koncu 50. let 19. stoletja).

Bistveno o tem je za slovanske književnosti povedal že Frank Wollman v delu *Slo-vesnost Slovanů* (1928, nem. *Die Literatur der Slawen*, 2003, češ. nova izdaja 2012). Slovanski element oziroma slavizem, torej tudi kakovost slovanskih književnosti, Wollman razume ne le kot razločevalno lastnost, temveč predvsem kot združevalno, integracijsko, celo presežno, transcendentno. Neenakomernost razvoja, ki je opazna v celotnem evropskem prostoru, se ne tiče le slovanskih književnosti, kot se navadno trdi in kar vodi tudi k projekciji neustreznega pojma *Ostmitteleuropa* kot mešanega in zaostalega dela *Mittleuropa*: splošno je znano, kako težko je npr. nemška književ-nost v novem veku prišla do položaja razvite, »zahodne« književnosti (kot je pokazal že Wollman, je kulturna meja med Zahodom in Vzhodom v 18. stoletju tekla prav čez Nemčijo) in kako se je za to programsko trudil zlasti J. W. Goethe. V splošnem se Evropa kaže kot konglomerat treh celot: zahodne Evrope, kamor je dolgo spada-lo tudi celotno italijansko območje, nemško-slovansko-madžarske Srednje Evrope (deloma tudi širše glede na spremembe kulturnih arealov – Švica, severna Italija, Transilvanija, del Balkana ipd.) in Vzhodne Evrope, ki pa se je po reformah Romano-vih, zlasti Petrovih, kmalu znašla v imitacijskem zahodnoevropskem območju (da ne govorimo o poznejši značilni težnji opozicijskih sil – najprej A. N. Radiščeva, nato dekabristov, npr. P. Svinina, K. F. Rylejeva in drugih – do novo nastalih ZDA; prim. Pospíšil 1986, 1999): zato obstaja takšna razvojna razlika med rusko, ukrajinsko in belorusko književnostjo, ki se v veliki meri ohranja še daleč v 20. stoletje in s svojimi posledicami pravzaprav do danes: zadnji dve vzhodnoslovanski književnosti sta bolj podobni književnostim srednje Evrope, torej češki, slovaški, deloma tudi poljski, ki pa kaže močnejše povezave z zahodnim razvojem.

V okviru arealnih študij se na literarni razvoj gleda prostorsko, raziskuje pa se pripadnost katere od narodnih književnosti k arealu. Prav tu se ponujajo različne evolucijske spremembe; pogosto se omenja primer Italije, ki je že po svoji razdroblje-nosti, ki do določene mere še vedno obstaja, kot začetnica renesanse spadala v zaho-dnoevropski areal, pozneje pa zaradi delne pripadnosti habsburški monarhiji v sre-dnjeevropski areal. Drugi areali so podvrženi zunanjim pritiskom sosednjih arealov,

npr. sredina Evrope med Zahodom in Vzhodom, Severom in Jugom. Nasprotno pa ravno areal Srednje Evrope izkazuje močno ideološko delovanje: o tem je nenazadnje pričal René Wellek na prelomu 80. in 90. let 20. stoletja; čeprav se je sprva zdelo, da njegovi skeptični govori ne sodijo najbolje v novo geopolitično situacijo, ki je po letu 1989 prinašala optimistično evforijo, pa se zdaj kaže, da je njihov nadčasovni pomen dokazan (prim. Pospíšil in Zelenka 1996). Frank Wollman v svojih polemikah o vlogi Slovanov, slovanskih književnosti in panslavizma, ki jih je imel s svojimi nemškimi in poljskimi nasprotniki pred drugo svetovno vojno in po njej (Wollman 1936, 1936a, 1961, 1968; Pospíšil 2006a), Srednje Evrope kot kulturnega pojma sploh ni priznaval, zlasti ne pojma »Ostmitteleuropa«, imel ga je za metodološko nekonsistentno ideološko orodje. Če se danes odmaknemo od knjige Friedricha Naumanna (Naumann 1915), vidimo te povezave kot naravnejše, vlogo Slovanov v njih pa izrazitejšo, bolj reliefno: gre le za to, kako se te pojme obravnava, kakšen pomen se jim pripisuje in kako so kognitivno konsistentni.

V razvojni lok umetniških in ožje literarnih smeri v Evropi posegajo narodnoubidateljski procesi, ki ta lok modificirajo. Začeli so se v razsvetljensko-klasicističnem obdobju na področju znanosti, pa tudi poezije in drame, ter se usmerjali k tvorbi narodne celote iz prvotno plemenskih entitet, podprtih z živimi narečji: to je zlasti primer Nemčije in pozneje Italije. Slovani so se temu pod nemškim pritiskom postopno pridružili. Dokaz je obdobje romantike, v katerem so ti tokovi dosegli vrhunec, neizpodbiten je npr. vpliv nemške »romantike« na češko – zlasti v sferi tematologije (Murko 1897). Če je F. Wollman tudi v pojmu Srednja Evropa videl poskus potlačitve naravnih, ne umetnih slavizmov, torej slovanskih kulturnih izoglos, pa tudi pojave, ki so pri Slovanih in drugih vzbujali nasprotovanje (antislavizmi, Wollman 1968), je toliko bolj v t. i. narodnem prerodu videl poskus oblikovanja narodne in naddržavne družbe. Umetnost, vključno z literarno umetnostjo, je tako dobivala večji pomen, a ne le v tistih narodnih skupnostih, ki niso imele zagotovljene niti kulturne avtonomije, kaj šele narodne samostojnosti, ampak tudi pri velesilah, kakršna je bila Rusija.

Integracija narodnega elementa v panoramo literarnih smeri je privedla do spremembe poudarka in premika k folklori in spremembi žanrskega sistema. To je obojestranski premik: rečemo lahko, da je rezultat literarnega razvoja (zbiranje folklore, najdbe narodove preteklosti, pogosto mitizirane) trud za narodno emancipacijo, nasprotno pa ta trud nadalje spodbuja spremembe literarnih smeri in žanrov. Narodni element je pri tem pomemben konstitutivni del, saj je povezan s fiziognomijo jezika: jezik in njegovi besedilni izdelki so osnovno znamenje narodne in državne identitete, ki jih niti prostorski dejavniki (sosedstvo, pripadnost večjim ozemeljskim enotam) ne morejo spremeniti. Zato se tudi značaj literarnih smeri in njihovega žanrskega sistema v procesu narodnega preroda počasi spreminja: to lahko jasno vidimo na spremembi romantike in t. i. »nečiste« podobe literarnih smeri, v katerih se pogosto ne ravno organsko pojavlja razsvetljenstvo, klasicizem, sentimentalizem, predromantika, romantika, postromantika, neoromantika ali zgodnji realizem različnih izvorov, pa tudi narodne različice smeri, ki izhajajo iz podlage narodne književnosti in ustvarjajo pojave, kot so *Sturm und Drang*, gotski roman, ruski hoffmannizem ipd.

Če 18. in 19. stoletje, gotovo pa še prva polovica 20. stoletja navzven predstavljajo – v tradicionalnem šolskem pojmovanju – elegantno podobo literarnih smeri, ki naj

bi se disciplinirano izmenjevale, se ta podoba pozneje modificira. Regularno menjavanje literarnih smeri je iluzorno. Njihova modalna in anomalna narava je ohranjena ne le v slovanskih književnostih in »mešanem« območju Ostmitteleuropa (Neubauer in Cornis-Pope 2004–2010), pač pa je značilna tudi za francosko ali angleško književnost.

Pomisleki o literarnih smereh so se začeli vidneje pojavljati že v 20. stoletju v okviru moderne, avantgarde, neomoderne in postmoderne, ki so bile takrat na vrhuncu; pojavljajo se tudi mnenja, da gre za kategorijo, ki je za literarno zgodovino in poetologijo odvečna in zavajajoča. Relativizacija kategorije literarnih smeri je povezana predvsem s personalistično zgodovino književnosti: v delu enega avtorja se srečujemo z različnimi tendencami, žanri in smermi. Kljub temu je kot pomožni kriterij, primeren za identifikacijo premika književnosti, za zdaj tako rekoč nujna, trajno definiranje in redefiniranje novih pojavov in mej med smermi in žanrov pa je običajna rutina literarnega zgodovinarja, kulturologa in umetnostnega teoretika.

Narodni prerod sam po sebi nima specifične smeri razvojne paradigme, ima pa svoje korenine prav v književnosti, ki lahko nastaja kot državni organizem in ima državni, združevalni pomen (Rusija, Poljska, drugod manj, z željo postaviti se ob bok svetu na primer s prevodi ipd.). To so tudi začetki nove narodne revitalizacije. Pomisleki o literarnih smereh in njihovih narodnih različicah so povezani tudi z novimi masovnimi pojavi, ki se pojavljajo prav na prelomu 20. in 21. stoletja: trivializacija, parazitizem, vizualizacija, virtualna avtentičnost, književnost kot maska (Pospíšil 2006).

Kot primer narodnega oblikovanja žanrov in njihovega dojemanja, ki izhaja iz globin tradicije narodne književnosti, lahko pokažemo na usodo češkega futurizma, o katerem je pogumno pisala poljska bohemistka (Gwózdź-Szewczenko 2009), ki si je postavila vprašanje, ali češki futurizem obstaja kot kompaktna literarna smer. Čeprav je futurizem povezan z drugim obdobjem, kot je narodni prerod, se podlaga za njegovo dojetje, sprejetje in oblikovanje, vključno s terminološkim, ustvarja prav v globini 19. stoletja (Pospíšil 2011).

Na podlagi tega dela je na naslovno vprašanje njene knjige mogoče odgovoriti pozitivno, čeprav z določenimi omejitvami. Poljska bohemistka je na svoj način mojstrsko povezala to, kar je v češki literarni kritiki, zgodovini in teoriji raztreseno. Futurizem v češki književnosti ni neviden pojav, prej nasprotno, je prodoren, pronicljiv fenomen z nekakšnim vseprisotnim spodnjim tokom, čeprav se njegova prisotnost v postavantgardnem svetu češke književnosti vendarle zmanjšuje. Toda kdo ve, če ni to posledica tega, da se je zrasel z drugimi elementi in je dejansko slabo opazen ali ga je težko identificirati. Avtorica je z izredno skrbjo zbrala skoraj vse, kar je bilo o češki izvedbi futurizma napisano, morda deloma o futurizmu sploh, čeprav ima večje rezerve prav v italijanistiki in rusistiki, kjer se je ta smer modelsko in programsko eksponirala. Prav pa ima v tem, kot to izraža naslov nekega poglavja, da gre za pojav, ki mu v češki književnosti še ni priznana vrednost in ki se mora »rekonstruirati«; za češki bohemistični izolacionizem, ki v veliki meri še živi, je značilno, da se je tu lahko oprla na fenomenologa in rusista Mathauserja in da je to rekonstrukcijo izvedla na podlagi evropskega in svetovnega razvoja. Oprla se je tudi na veliko količino čeških literarnokritičnih bohemik, manj pa na nebohemistična teoretična dela, skoraj kot da

bi se od njih namerno želela odtrgati. Vseeno je dobro dokazala, da je bil futurizem do zdaj in do določene mere še vedno je »persona non grata češkega literarnega prostora« (GWÓZDZ-SZEW CZENKO 2009: 37). Toliko bolj je nenavadno, da so njegove upodobitvene in arhitekturne izvedbe, zlasti konstruktivizem, prav v češkem okolju doživljale velikanski razcvet. V podpoglavju o razosebljenju futurizma pojasnjuje, da je futurizem pogosto deloval skrit pod masko drugih pojmov in oznak (civilizem), da so bile začuda naturalizirane tudi njegove politične konotacije, zlasti ruske (V. Majakovski, Jelena Guro, David Burljuk), vloga Devětsila in brnske Literarne skupine. Prav politične konotacije futurizma so za razumevanje njegove češke različice še posebej pomembne, če ne celo odločilne, in morda je prav zato moral priti nekdo od zunaj, da bi Čehom in češkim bohemistom prikazal futurizem skupaj s civilizmom, Neumannovim epifuturizmom, ekspresionizmom, proletarsko poezijo in poetizmom (kaj pa nadrealizem?) – rezultat je »Pejzaž przemalowany: niema obecność futuryzmu« (Prebarvani pejzaž: tiha prisotnost futurizma). Češki futurizem, njegova razpršenost in nenavadnost so tako na novo prikazali futurizem kot tak, torej njegov dekonstruktivni, labilni značaj.

Kot smo napisali v citirani recenziji tega dela, so bili molk oziroma pomisleki glede češke izvedbe futurizma tako potisnjeni v ozadje z jasno gesto o prepričljivem primerjalnem ozadju. Tam smo izrazili domnevo, da je morda eden od vzrokov čeških pomislekov tudi politično izražanje futurizma oziroma njegove ideološke posledice (italijanski fašizem, sovjetski komunizem), ki branijo, da bi ta pojav in njegove soodvisnosti sprejeli v polnosti in estetsko – to je češka preideologiziranost ali ideološki purizem, ideološka sramežljivost. Tu pa je morda tudi bolj globinski in bolj diahron razlog, ki izhaja iz prerodnih tradicij: češki tradicionalizem, povezan z vero, ki se spaja z urbanostjo, avantgardizmom in tehnicističnimi, konstruktivističnimi tokovi, odmik, ki izhaja iz dominantnega sentimentalnega bidermajerskega značaja češkega psevdoromantičnega narodnega preroda ali vsaj v nekaterih njegovih vlogah, verjetno tudi v še živem ruralizmu češke književnosti, ki si pod pritiskom urbanosti pod površjem skrivaj ohranja to podobo.

Je narodni prerod časovno omejen pojav 19. stoletja (nacionalizmi) ali se lahko v čem tudi nadaljuje? Kot kaže, je to fazni pojav – to kaže tudi književnost. Posebna podoba literarnih smeri in celotnega razvojnega loka književnosti v slovanskem okolju in drugod, ki smo jo nekoč imenovali prae-post efekt ali paradoks, se kaže kot upočasnitev, pa tudi kot »lovljenje« in »izravnavanje« s prevladujočimi zahodnoevropskimi pritiski. Obenem gre za oblikovanje novega modela celotne književnosti, vključno z literarnimi smermi: to je primer jugo- in zahodnoslovanskih književnosti, pa tudi ukrajinske in beloruske, in celo ruske, ki je Evropo »lovila« tako rekoč že na začetku 19. stoletja (ruska romantika se razvija v istem času kot angleška, nekaj let po nemški in pravzaprav še pred francosko), vse spodbude pa postopno vsrkava še pozneje v 19. stoletju (Gogoljev barok, sentimentalizem Dostojevskega, romantika slovanofilov). V ta proces razantno vstopa narodni prerod s tem, da si razvojni lok smeri še bolj prilagaja regionalnim, arealnim pogojem, s čimer ga še bolj oddaljuje od splošnega okvira.

Osnovni problem, ali so bili procesi narodnega preroda v 19. stoletju tako rekoč »zaustavljeni« ali pa se podobni pojavi lahko pojavijo tudi pozneje, ostaja. Branim

tezo, da je podobne procese mogoče obnoviti tudi v drugem kontekstu, običajno kot reakcijo na nasprotujoče združevalne, globalizacijske pritiske: primer niso le nekdanja Sovjetska zveza, Češkoslovaška, Jugoslavija, ampak tudi Velika Britanija, Španija, Italija, Francija ali ZDA. Ravno zato je študij narodnih prerodov, katerega lakmusov papir so prav literarne smeri kot neposredne refleksije družbene biti in zavesti, mišljenja in filozofije, politične teorije, ideologije in prakse, še vedno relevanten.

Iz češčine v slovenščino prevedel Andrej Perdih.

VIRI IN LITERATURA

- Václav BĚLOHRADSKÝ, 2012: Člověk – to už nezní hrdě. *Salon, literární a kulturní příloha, Právo* 24. 5. 8.
- Václav ČERNÝ, 1937: *Esej o básnickém baroku*. Praga: Orbis.
- (ur.), 1967: *Kěž hoří popel můj: Z poezie evropského baroka*. Praga: Mladá fronta.
- Ilona GWOŹDŹ-SZEWCZENKO, 2009: *Futuryzm w czeskim pejzażu literackim*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Břetislav HORYNA, 2005: *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praga: Vyšehrad.
- Zdeněk KALISTA, 1941: *České baroko*. Praga: Evropský literární klub.
- Vadim KOŽINOV, 1977: K sociologii ruskoj literatury XVIII - XIX vekov (K probleme literaturnych napravlenij). *Literatura i sociologija: Chudožestvennaja literatura*. Moskva. 137–77.
- Matija MURKO, 1897: *Deutsche Einflüsse an die Anfänge der böhmischen Romantik: Mit einem Anhang: Kollár in Jena und Wartburgfest*. Gradec: Styria.
- Friedrich NAUMANN, 1915: *Mitteleuropa*. Berlin: Georg Reimer.
- John NEUBAUER, Marcel CORNIS-POPE (ur.), 2004–2010: *History of the literary cultures of East-Central Europe: Junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries* (vol. 1–4). Amsterdam in Philadelphia: John Benjamins.
- Ivo POSPIŠIL, 1986: Vývojové fáze kroniky ve slovanských literaturách. *Slavia* 55/3–4. 349–57.
- , 1998: Barokní literatura z pohledu komparativně genologické slavistiky: K barokologickým studiím Milana Kopeckého. *Slavia* 67/3. 349–56.
- , 1998a: *Genologie a proměny literatury*. Brno: Filozofická fakulta. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta. 319.
- , 1999: Paradoxes of genre evolution: The 19th-century Russian novel. *Zagadnienia rodzajów literackich* 83–84/1–2. 25–47.
- , 2003: *Slavistika na křižovatce*. Brno: Masarykova univerzita.
- , 2005: Baroko jako vývojový problém literatury (Problém slovanských literatur).

- Slovenský literárny barok. Venované 340. výročiu smrti Petra Benického*. Bratislava: Univerzita Komenského. 180–88.
- , 2006: Horynovy Dějiny rané německé romantiky a jejich významy. *Slavica Litteraria*, 55/X9. 294–96.
- , 2006a: Slavismy a antislavismy za jara národů Franka Wollmana: Analýzy a přesahy. *Slavica Litteraria* 55/X9. 85–93.
- , 2007: Próza virtuální autenticity a existenciálního znejistění. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, 56/X10. 5–20.
- , 2011: Ilona Gwóźdź-Szewczenko: Futuryzm w czeskim pejzażu literackim. [recenzija]. *Stil* 10. 357–58.
- Ivo POSPÍŠIL, Miloš ZELENKA, 1996: *René Wellek a meziválečné Československo: Ke kořenům strukturální estetiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Frank WOLLMAN, 1936: *K metodologii srovnávací slovesnosti slovanské*. Brno: Filozofická fakulta.
- , 1936a: Literárněvědné metody v Bittnerově knize Deutsche und Tschechen. *Slovo a slovesnost* 2/4. 201–07.
- , 1961: Kdo »nasugeroval Evropě mythus o jednotě Slovanstva«? *Sborník prací filozofické fakulty brněnské university* 10. Řada historická 8. 348–61.
- , 1968: *Slavismy a antislavismy za jara národů*. Praga: Academia.

SUMMARY

The author deals with the problem of national revival and literary currents. On the basis of the material from Slavic literatures he demonstrates the anomalies of their development, the syncretic character of the poetics of literary currents, the permeation of Enlightenment, Neoclassicism, Sentimentalism, Preromanticism, Romanticism, Postromanticism, Neoromanticism, Early Realism, etc. Literary currents often represent the emblem of the formation of a nation state, i.e., the national revival modifies their shape on the basis of the tradition of national culture, both “high” and oral. The skepticism toward the category of literary current is primarily associated with the new, twentieth- and twenty-first-century phenomena, such as mass and electronic media, globalization, or visualization. Processes reminding us of a national revival in which literary currents function as a litmus test might appear even later, especially if they are triggered by opposing actions, such as unification and globalization.